

RAPPORT

Idéskrift om äldreomsorgen:

Du ska bestämma själv – också på äldre dar

Oktober 2007

Folkpartiet

Innehållsförteckning

Inledning.....	3
Sammanfattning	4
Garanterade äldre rätt till en god vård och omsorg.....	5
Du ska bestämma vem som stiger över tröskeln för att hjälpa till	7
Mångfald av boenden anpassade för äldre	10
Fler äldreboendeplatser behövs för dem som behöver vård och omsorg	10
Skapa förutsättningar för moderna ”ålderdomshem”	12
Äldreombudsman - på de äldres sida	13
Rätt till stöd för anhöriga som vårdar sina nära	13
Samverkan för en god vård och omsorg.....	14
Rätt till en fast läkarkontakt – rätt till en egen doktor.....	14
Läkare i äldreården.....	15
Referenser.....	16
Bilaga:	
Kommuner som ansökt om investeringsbidrag hos Boverket för särskilt boende för äldre	17

Inledning

Folkpartiet liberalerna lyfter det glömda Sverige. Det handlar om människor som har svårt att själva göra sin röst hörd. I det glömda Sverige finns många äldre som behöver hjälp och vård i vardagen. Vi vill se till att de får mer makt över sina egna liv.

En av huvuduppgifterna för folkpartiet liberalerna i kommuner och landsting är att lyfta vården och omsorgen för äldre och stärka kvaliteten i dess verksamhet. Bristerna i dagens vård och omsorg är skäl nog. Och ökningen av antalet äldre kommer att göra behoven än större inom ett par årtionden – det blir alltså ännu viktigare att långsiktigt prioritera och stärka vården och omsorgen för äldre.

Många känner oro, ibland till och med rädsla, för att bli gamla. Folkpartiets budskap är tydligt: Tillsammans med Allians för Sverige tänker vi ta ansvar för att åtgärda de stora bristerna i äldreomsorgen. I vårt Sverige ska du våga bli gammal. Marit Paulsen brukar säga att:

”Vi måste få bli gamla och sköra i förvissning om att samhället har kunskap, vilja och resurser att på ett ömsint sätt ta hand om oss den sista sträckan i livet, precis som vårt samhälle satsar på det allra första levnadsåret.”¹

Vi har en märklig syn på ålder i Sverige. På inget annat område har den svenska kollektivismen slagit igenom så starkt som i synen på ålder. Ordet ”gammal” är i många kulturer förknippat med ”visdom”, men hos oss är det snarast tvärtom. Den som är över 65 ska ägna sig åt annat än produktivt arbete. Den synen strider mot en viktig liberal grundprincip – att utgå från den enskilda människan. Alla människor är olika. Det gäller även när vi blir äldre. En 75-åring kan vara minst lika vital och göra minst lika värdefulla insatser som en 50-åring.

I äldreomsorgen är kollektivismen också dominerande – äldre ska behandlas på samma sätt. Det finns en ovilja att se att även äldre människor är olika. Utrymmet för individuella lösningar är begränsat och möjligheterna till självbestämmande för den äldre är små. Det är dags att omvärdera synen på äldre i Sverige.

I den här idéskriften, som har tagits fram av Karin Liljeblad, utredare på folkpartiets riksdagskansli, vill folkpartiet liberalerna presentera en rad förslag om hur kommunerna och landstingen kan stärka både äldreomsorgen och den äldres självbestämmande.

Erik Ullenhag, partisekreterare (fp),
Helene Odenjung, 2:e vice partiordförande och kommunalråd i Göteborg (fp) och
Barbro Westerholm, äldre talesman och riksdagsledamot (fp)

---

¹ Folkpartiet: *Hela livet ska levas – Marit Paulsens syn på äldre frågor*

Sammanfattning

Liberala satsningar för att stärka äldreomsorgen och äldres självbestämmande

1. Garantera äldre rätt till god vård och omsorg genom en värdighetsgaranti, där den äldres självbestämmande och valfrihet är central. Viktiga inslag i en värdighetsgaranti är rätt till ett värdigt vardagsliv, rätt till en välfungerande hemtjänst, rätt att bo med sin livskamrat, rätt till god vård i livets slutskede samt rätt till god och näringsrik mat. Om kommunen inte uppfyller värdighetsgarantin ska den äldre få ersättning för detta.
2. Ge äldre rätt att själva välja i hemtjänsten och bland äldreboenden. På så sätt hamnar mer av makten hos den äldre och kvaliteten i de utförda tjänsterna sätts i fokus.
3. Pendeln mot kvarboende hemma har slagit för långt. Nu måste utvecklingen vändas. Bygg fler äldreboendeplatser för dem som behöver vård och omsorg. Det sker med hjälp av statligt investeringsstöd som regeringen har infört, men det kräver också tydliga prioriteringar av äldreomsorgen i de kommunala budgetarna.
4. För den som "bara" är gammal, känner sig ensam och otrygg, finns i dag ingen plats att få i äldreboende. Skapa förutsättningar för moderna "ålderdomshem", som erbjuder trygghet och social samvaro även för de riktigt gamla som inte behöver mycket vård. Som ett första steg bör en kartläggning göras av behov och önskemål bland de riktigt gamla i varje kommun.
5. Inrätta en äldreombudsman i landets alla kommuner. Till äldreombudsmannen ska den äldre eller anhöriga kunna vända sig med frågor, klagomål och för att få information. Äldreombudsmannen ska vara oberoende, arbeta med uppföljning och vara direkt underställd de förtroendevalda i kommunfullmäktige.
6. Alla anhöriga som vårdar sina nära ska ha laglig rätt till stöd. Det är viktigt att kommunen erbjuder olika former av stöd till anhängvårdare. Anhöriga som stödjer och vårdar sina nära bör få möjlighet att själva avgöra vilka former av avlastande stöd de behöver. Det kan förverkligas genom en kommunal "anhörigpeng".
7. Bättre samverkan mellan kommuner och landsting så att de äldre får den goda vård och omsorg de har rätt till. Varje särskilt boende ska ha en husläkare eller geriatiker knuten till sig som ser till att de gamla som bor där får en god medicinsk vård. Vi vill också satsa på äldrevårdsteam och försök med äldrevårdscentraler.
8. Stärk de äldres rätt till en fast läkarkontakt. Detta är särskilt viktigt för multisjuka äldre. De behöver en egen lots i sjukvårdssystemet, någon som ser till helheten i den äldres livssituation och samordnar de olika insatser som behövs.

Garanterade äldre rätt till en god vård och omsorg

Det finns stora brister i äldreomsorgen som måste åtgärdas. En av huvuduppgifterna för folkpartiet liberalerna i kommunerna är att på olika sätt lyfta äldreomsorgen och stärka kvaliteten i dess verksamhet. Regeringen stödjer kvalitetsutvecklingen inom äldreomsorgen och äldreomsorgen genom ett stimulansbidrag till kommuner och landsting. 1,35 miljarder kronor avsätts årligen 2007–2010. Det utvecklingsarbete som sker med hjälp av dessa pengar handlar om att garantera en effektiv och säker läkemedelsbehandling, att utveckla det sociala innehållet i tillvaron, att satsa på god och fullvärdig kost samt förbättra demensvård, läkartillgång och rehabilitering för äldre.²

Alla ska garanteras en trygg och värdig äldreomsorg. Folkpartiet liberalerna och Allians för Sverige tänker införa en värdighetsgaranti, där den äldres självbestämmande och valfrihet är central. Den ska slå fast tydliga rättigheter för äldre. Krav ska ställas på äldreomsorgens kvalitet. Det handlar om att slå fast kvalitetsnivåer som inte får underskridas. Det ska inte råda någon tvekan om att alla får den vård och omsorg de är i behov av. Om kommunen inte uppfyller värdighetsgarantin ska den äldre få ersättning för detta.

Regeringen har tillsatt en utredare som ska lämna förslag till hur en värdighetsgaranti skulle kunna utformas nationellt och på kommunal nivå. Utredaren ska lämna sina förslag senast den sista mars 2008.³ Folkpartiet menar att det är av stor betydelse att värdighetsgarantin blir konkret och tydlig. Viktiga inslag för oss i en värdighetsgaranti är:

Äldres självbestämmande och valfrihet

Hälso- och sjukvårdslagen och socialtjänstlagen betonar människors rätt till självbestämmande. Tyvärr används ofta ett förmyndarmässigt synsätt i äldreomsorgen och beslut tas ofta över den äldres huvud. Möjlighet att välja bland olika handlingsalternativ är begränsad. Det vill vi ändra på. Den äldre måste få vara delaktig i beslutsfattandet om den egna vardagen och framtiden. Och kan den äldre själv inte längre ta beslut så ska den som i ett ”behörighetstestamente” getts rätten att föra den äldres talan träda in i den äldres ställe.

Rätt till ett värdigt vardagsliv

Ett rimligt krav är att alla som får hemtjänst eller bor i ett äldreboende får möjlighet att komma ut i friska luften. En annan del i ett värdigt vardagsliv är att få duscha när man själv känner att man behöver det. Alldeles för många äldre människor nekas sådant som för andra är en självklarhet.

Folkpartiet drev för några år sedan igenom att äldre inom omsorgen har rätt till socialt innehåll i vardagen. Det lever kommunerna inte upp till idag. I de särskilda boendena kan till exempel tillgång till djur betyda mycket för de äldres livskvalitet.

Rätt till en välfungerande hemtjänst

Flera kommuner utreder inte längre äldres behov av sociala insatser. Detta trots att socialtjänstlagen slår fast att ”socialnämnden ska verka för att äldre människor får möjlighet att leva och bo självständigt under trygga förhållanden och ha en aktiv och meningsfull

---

² Hur stimulansmedlen fördelas framgår på Socialdepartementets hemsida:

<http://www.regeringen.se/content/1/c6/07/54/55/1cb6f8a2.pdf> samt

<http://www.regeringen.se/content/1/c6/07/54/55/421c8bb7.pdf>

³ Kommittédirektiv 2007:25 *Värdighetsgaranti – en äldreomsorg med respekt för människovärdet*

tillvaro i gemenskap med andra”. Vi kan också konstatera att det finns en utbredd ”anhörigprövning” av omsorgsbehovet. Det vill säga att om de gamla har anhöriga i närheten som kan hjälpa dem så får de ingen hjälp av kommunen. Oftast innebär det att makan/maken får ta ett stort ansvar, eller ibland något av barnen (oftast en dotter) eller svärdotter.

Rätt att bo med sin livskamrat

Det finns tyvärr exempel på hur människor som levt tillsammans hela sitt liv nekas att fortsätta bo tillsammans när de behöver komma in på ett äldreboende. Inga par ska behöva splittras mot sin vilja och därför bör en parboendegaranti vara en del av värdighetsgarantin.

Rätt till god vård i livets slutskede

Ingen människa ska behöva dö ensam och alla ska ha rätt till en god vård i livets slutskede. Det är viktigt att den äldres självbestämmande om vilken vård som ska ges beaktas. För många människor som känner en oro för döden finns det en rädsla för att dö i ensamhet och i stora smärtor. Rätten till ett värdigt slut; att ha någon bredvid sig när man dör och att få adekvat smärtlindring är viktig.

Rätt till god och näringsriktig mat

Socialstyrelsen har visat i en rad undersökningar att undernäring är vanligt bland äldre. Ett kvalitets- och utvecklingsarbete sker i Socialstyrelsens regi och medvetenheten ökar om matens betydelse och vikten av stöd i samband med måltiderna. Men fortfarande är bristerna stora.

Socialstyrelsens lägesrapport för äldreomsorgen 2006 visar att 98 procent av kommunerna numera har riktlinjer för äldreomsorgens måltidsverksamhet, men bara i 60 procent av kommunerna omfattar de också dem som bor i eget boende. På samma sätt har kommunerna riktlinjer för hur de ska arbeta systematiskt för att upptäcka och behandla undernäring hos äldre i särskilt boende. Men bara en femtedel av kommunerna har ett motsvarande arbete för de äldre som bor kvar hemma.⁴

Ungefär 60 000 äldre som bor hemma får hjälp med matlåda. 41 procent av kommunerna ger inte de äldre någon möjlighet att välja maträtter. Valmöjligheten är ännu sämre när det gäller de särskilda boendena. I 57 procent av kommunerna har de äldre i särskilt boende ingen möjlighet att välja mellan olika maträtter.⁵

---

⁴ Socialstyrelsen (2007) *Vård och omsorg om äldre. Lägesrapporter 2006*, s 27 ff

⁵ *ibid*

Du ska bestämma vem som stiger över tröskeln för att hjälpa till

Folkpartiet liberalerna har länge velat öka möjligheterna för äldre att själva välja i hemtjänsten. I dag är den möjligheten starkt begränsad på många håll i landet. I mer än 80 procent av landets kommuner saknar de äldre möjlighet att välja i hemtjänsten. Det visar en kartläggning som Socialstyrelsen presenterade i april i år.

I december 2006 hade endast 27 av landets 290 kommuner infört valfrihet i äldreomsorgen. I de flesta fall handlar valfrihetssystemen om servicetjänster eller biståndsbedömda insatser inom hemtjänsten. Några kommuner har också infört möjligheter att välja inom daglig verksamhet och särskilt boende.⁶

Nedan följer en lista över kommuner som, enligt Socialstyrelsen, i dag har valfrihetssystem inom äldreomsorgen. I några av dessa kommuner finns valfriheten endast i begränsad omfattning.

Kommuner som infört möjligheter för den äldre att välja i äldreomsorgen⁷

Alingsås	Linköping	Stockholm
Avesta	Mölnadal	Tyresö
Danderyd	Mönsterås	Täby
Gotland	Nacka	Ulricehamn
Höganäs	Norrtälje	Umeå
Järfälla	Sigtuna	Varberg
Kalmar	Sollentuna	Vänersborg (begränsat försök)
Karlstad	Solna	Österåker
Lidingö	Staffanstorps	

Enligt Socialstyrelsens kartläggning hade ytterligare 24 kommuner planer på att införa valfrihet i äldreomsorgen. De flesta av kommunerna nedan planerade att införa det inom hemtjänsten. Fem av kommunerna planerade också för valfrihet när det gäller särskilt boende. Det är Bollnäs, Göteborg, Hultsfred, Kristinehamn, Nordanstig och Stockholm. Eftersom ett stort antal kommuner numera har alliansmajoritet bör fler kommuner ha inlett arbetet mot fritt val i äldreomsorgen. Självklart bör alla kommuner, där Alliansen nu styr, se till att äldre får mer makt över sin vardag.

---

⁶ Socialstyrelsen (2007) *Kundval inom äldreomsorgen*

⁷ Huddinge tas upp i Socialstyrelsens kartläggning. De har dock inte infört kundval i egentlig mening, enligt Socialstyrelsen, men erbjuder viss boendeservice i mycket begränsad omfattning. Huddinge har därför inte tagits med i listan.

Kommuner med planer på att införa valfrihet för äldre (december 2006)

Bengtsfors	Hultsfred	Stockholm (flera stadsdelar)
Bollnäs	Knivsta	Säffle
Borås	Kristinehamn	Södertälje
Falun	Laholm	Tranemo
Eslöv	Mariestad	Vellinge
Gävle	Nordanstig	Västervik
Göteborg (flera stadsdelar)	Partille	Växjö
Huddinge	Sjöbo	Ystad

Att få välja själv borde vara självklart

Stiftelsen Äldrecentrum gjorde 2004 en studie av valfrihetssystemen i Nacka och Stockholm där de presenterade de äldres erfarenheter av att välja utförare inom hemtjänsten. Av de 38 intervjuade var alla positiva till möjligheten att få välja och byta utförare. Många ansåg det som något självklart. Studien pekade också på att möjligheten att välja var inte så känd och att det kunde finnas svårigheter att välja för den äldre. Två tredjedelar av de intervjuade hade gjort ett aktivt val.

Socialstyrelsen konstaterar vidare i sin kartläggning att den äldre får möjligheter att påverka hur tjänsterna utförs, men också att få tjänster utöver det som ingår i biståndsbesluten. Ibland är detta gratis, ibland sker det mot ersättning.⁸

Socialstyrelsen påpekar att valfrihetssystem förutsätter att den äldre har förmåga att värdera och välja mellan olika utförare, men att detta inte alltid är fallet. I intervjustudien ovan hade en tredjedel av de äldre inte gjort ett aktivt val. I ett fåtal av dessa fall hade anhöriga gjort valet i stället och i de övriga hade biståndsbedömaren i stället gjort det. Vi delar Socialstyrelsens uppfattning att det är angeläget att kommuner inte bara fattar beslut om insatserna, utan också ser till att äldre, som inte kan välja själva, får det stöd de behöver för att få insatser av god kvalitet.⁹

Inför valfrihet i äldreomsorgen

Den äldre ska ha rätt att själv välja i hemtjänsten. På så sätt hamnar mer av makten hos den äldre själv i stället för hos kommunala tjänstemän.

Principerna för fritt val i hemtjänsten är:

- Den enskilde har rätt att, efter biståndsbeslut, välja utförare efter egna behov och preferenser.
- Kommunen ansvarar för finansieringen av hemtjänsten.
- Kommunen får också ansvar för att bedöma omfattningen av stödet.
- Kommunen bestämmer därefter den ersättning som en utförare ska få för att utföra en viss mängd hemtjänststimmar.
- Villkoren ska vara långsiktiga, överblickbara och lika för privata, ideella, kooperativa och offentliga aktörer.
- Kvaliteten ska sättas i fokus genom givna kriterier som måste mötas av utförarna. Oavsett om utföraren är privat, ideell, kooperativ eller offentlig ska det offentliga stå för

⁸ Socialstyrelsen (2007) *Kundval inom äldreomsorgen*, s 7

⁹ Ibid, s 8, samt s 15-16

kontrollen av att utförarna lever upp till de kriterier som angivits. Kontrollen bör ske genom en auktorisering/certifiering av utförare.

- En mångfald av utförare ska ges utrymme att tillhandahålla hemtjänst enligt de äldres val. Det har också visat sig att där systemet utformats enkelt och tydligt så har offentliga, privata och ideella aktörer av olika storlek fått plats.
- Den enskildes inflytande ska förutom det fria valet också öka genom att hemtjänstinsatserna görs mer flexibla, allt efter den enskildes behov. Den enskilde ska alltså ges utökade möjligheter att påverka utformningen av tjänsten. Hur hemtjänsttimmarna används ska kunna variera från vecka till vecka och bestämmas i samspelet mellan den enskilde och personalen.

Valfrihetssystem i äldreomsorgen sätter fokus på kvaliteten. Eftersom priset är givet får utförarna i stället marknadsföra med kvaliteten på tjänsterna. Att den äldre känner sig trygg och nöjd med vem som stiger över tröskeln där hemma för att hjälpa till blir angeläget också för utföraren, eftersom det är personalen som sätter bilden av utförarens tjänster. Lyhörddhet och nära relationer till de äldre blir viktigt för de företag som vill vara framgångsrika i sin verksamhet. När den äldre själv kan välja har utförarna inte längre några ”garanterade” kunder utan måste se till att vara så bra att den äldre fortsätter att välja just den utföraren. Valfrihet i äldreomsorgen sätter den enskilde äldre i centrum.¹⁰

Folkpartiet liberalerna och Allians för Sverige arbetar tillsammans för att öka de äldres inflytande i äldreomsorgen. I vårt gemensamma valmanifest lovade vi att införa ett fritt val, efter biståndsbedömning, för särskilt boende och hemtjänstinsatser. Utifrån de goda erfarenheterna i många av de kommuner som infört valfrihetssystem bör fler kommuner följa efter. En bra grund blir betänkandet som kommer inom några månader från den statliga utredning som regeringen har tillsatt om fritt val inom äldre- och handikappomsorgen¹¹.

---

¹⁰ ibid

¹¹ Kommittédirektiv 2007:38 *Fritt val inom äldre- och handikappomsorgen*

Mångfald av boenden anpassade för äldre

En majoritet av dem som är medelålders eller äldre bor i dag i småhus. Enligt Socialstyrelsen bor två tredjedelar av åldersgruppen 55-64 år i småhus. Andelen minskar sedan med stigande ålder. Många äldre bor i bostäder som inte är anpassade för personer med rörelsehinder. I gruppen över 65 år uppgav 82 000 personer att de hade svåra rörelsehinder (d.v.s. de behöver hjälpmedel för att förflytta sig) och bodde i bostäder som inte var handikapptillgängliga. Drygt hälften av dem var 80 år eller äldre.¹²

Det är viktigt att det finns en mångfald av boenden anpassade för äldre, både på den vanliga bostadsmarknaden och i de särskilda boendeformerna som kräver ett biståndsbeslut i kommunen. En enkät som Sveriges kommuner och landsting genomförde 2005 visade att det byggs allt fler seniorbostäder och att de då fanns i hälften av landets kommuner. Regeringen har tillsatt en äldreboendedelegation, som leds av Barbro Westerholm, som ska analysera behoven av och utvecklingen av boenden för äldre.¹³

Vi kan se att särskilt bland yngre äldre finns intresse att skapa boendekooperativ och andra boendeformer där bostaden är anpassad till äldres behov och där det finns tillgång till gemenskapslokaler, hushållsnära tjänster m.m. Dessa initiativ bör stimuleras och trögt beslutsfattande i kommuner, länsstyrelser och länsrätter undanröjas, liksom svårigheter att låna upp de pengar som behövs.

Fler äldreboendeplatser behövs för dem som behöver vård och omsorg

Under senare år har det blivit allt svårare att få plats på äldreboende. Den tidigare socialdemokratiska regeringens löften om fler äldreomsorgsplatser sveks. Istället för att bygga fler platser i äldreboenden försvann ett stort antal platser. Inget tyder på att det skulle bero på en starkt förbättrad hälsa bland de äldre.

Statistiken visar vilka dramatiska förändringar som har skett. Enligt Socialstyrelsen bodde ungefär 98 600 äldre permanent i särskilda boendeformer den 1 oktober 2006. Jämfört med år 2000 har antalet boende minskat med ca 19 700 personer eller ca 17 procent. I åldersgruppen 65-79 år har antalet boende minskat med nära 7 800 personer. Bland de äldre över 80 år är minskningen ännu större. 11 900 färre personer över 80 år bodde i särskilt boende 2006 jämfört med sex år tidigare.¹⁴

I stället har allt fler äldre med vård- och omsorgsbehov bott kvar hemma. Socialstyrelsens statistik visar att under samma period har antalet äldre med hemtjänst ökat med ca 16 procent, eller nära 19 500 personer jämfört med förhållandena år 2000. Hela ökningen finns i åldersgruppen 80 år och äldre. I oktober förra året var drygt 140 000 äldre, som bodde i ordinärt boende, beviljade hemtjänst.¹⁵

---

¹² Socialstyrelsen (2007) *Vård och omsorg om äldre. Lägesrapporter 2006*, s 73-75

¹³ Kommittédirektiv 2007:63 *Delegationen för utveckling av bostäder och boende för äldrepersoner*

¹⁴ Socialstyrelsen (2007) *Statistik socialtjänst 2007:3, Äldre – vård och omsorg 2006. Kommunala insatser enligt socialtjänstlagen samt hälso- och sjukvårdslagen*

¹⁵ *ibid*

För att beskriva utvecklingen inom äldreomsorgen brukar Socialstyrelsen relatera utbudet av vård och omsorg till det totala antalet äldre över 80 år. Deras analys visar att utbudet av resurser under åren 2000-2006 har minskat med nästan fem procent för denna grupp. Samtidigt har andelen 80 år och äldre ökat med drygt sju procent i befolkningen. Sett på kommunnivå har närmare 76 procent av kommunerna, 219 stycken, minskat sina platser i särskilda boenden för äldre i relation till antalet äldre över 80 år i kommunen. I den gruppen har knappt hälften ökat antalet personer som får hemtjänst.¹⁶

Nu måste utvecklingen vändas

Folkpartiet har varit och är starkt kritiskt till den utveckling som har skett under senare år där allt färre äldre med stora vård- och omsorgsbehov har kunnat få plats i ett särskilt boende. För den enskilde är det centralt att veta att det finns en plats på äldreboendet den dag hon eller han behöver det. Det skapar en stor otrygghet att inte veta om det finns någonstans att flytta för den som inte längre klarar sig själv.

Många äldre tvingas, trots biståndsbeslut om plats på äldreboende, ändå vänta på att få en sådan plats. Socialstyrelsen rapporterade nyligen att över 4 000 äldre år 2006 trots biståndsbeslut, eller dom, inte fick plats i särskilt boende. I en del kommuner nekas också äldre plats, trots bedömt vårdbehov. Antalet beslut som inte har verkställts har ökat kraftigt, medan antalet domar som inte har verkställts har minskat. En positiv utveckling är att den tid som den äldre tvingas vänta på plats har minskat jämfört med tidigare mätningar. Tio procent av besluten i mätningen från 2006 var sex månader eller äldre.¹⁷ De skärpta sanktionerna för kommuner som inte verkställer besluten gör att de äldres rättigheter stärkts. Men det är uppenbart att bristen på särskilda boenden i kommunerna är stor.

Pendeln mot kvarboende hemma har slagit alldeles för långt i många kommuner. Den utveckling som har skett de senaste åren, då så många platser i äldreboenden har försvunnit, måste vändas. Folkpartiet i landets kommuner kommer att göra allt vi kan för att de äldre som är i behov av vård och omsorg ska få sina behov tillgodosedda. En av de stora utmaningarna i äldreomsorgen framöver är att se till att äldreboenden utvecklas i stället för att avvecklas. Att vända en sådan trend är ett långsiktigt arbete och kräver tydliga prioriteringar av äldreomsorgen i de kommunala budgetarna. Eftersom så många platser har gått förlorade kommer det att ta tid att innan några stora förändringar blir skönjbara.

Regeringen har avsatt en halv miljard kronor per år i investeringsstöd för byggandet av platser i särskilt boende för äldre. I oktober 2007 hade Boverket, som handlägger investeringsstödet, fått in ansökningar från 60 kommuner. De ansökte om investeringsbidrag för drygt 1500 nya äldreboendeplatser och drygt 500 ombyggda lägenheter. Vilka kommuner som hittills har ansökt om medel för nya äldreboendeplatser framgår i bilaga 1.

Betydligt fler kommuner än de 60 som hittills har sökt bör bygga upp fler platser i särskilt boende för att möta de äldres behov. Särskilt stor anledning finns det förstås för de kommuner som i dag inte kan tillgodose de äldres behov av plats på äldreboende, trots att biståndsbedömare i kommunen fattat beslut om att bevilja den äldre en plats. Kommunerna måste inom rimlig tid kunna erbjuda plats till äldre som behöver särskilt boende.

---

¹⁶ Socialstyrelsen (2007) *Vård och omsorg om äldre. Lägesrapporter 2006*

¹⁷ Socialstyrelsen (2007) *Ej verkställda beslut och domar enligt LSS och SoL 2006*

Skapa förutsättningar för moderna ”ålderdomshem”

Det finns en grupp äldre som i dag faller mellan stolarna och inte får sina behov tillgodosedda. Det är mycket gamla människor som bor i sin vanliga bostad och som finner att det inte går längre. De uppfyller inte kraven för särskilt boende, men de upplever att de blivit fångar i sina egna hem. För den som ”bara” är gammal, känner sig ensam och otrygg, finns ingen plats att få.

Många sitter hemma i sina lägenheter utan annan kontakt med omvärlden än när hemtjänsten kommer och levererar en matlåda som de sedan sitter i ensamhet och äter. Tryggheten består av ett trygghetslarm. Maken eller maken har gått bort, så också de flesta vänner, barnen bor på annan ort. Ensamheten är total.

Det finns behov av att bygga moderna ”ålderdomshem”, för dem som inte behöver mycket vård, men som efterfrågar social gemenskap och trygghet. Vår vision av det moderna ”ålderdomshemmet” är ett hem för de riktigt gamla som kan klara en del av sin vardag själva och som vill ha sällskap och fler människor omkring sig. Självlärt ska den äldre ha sin egna lilla lägenhet, men det ska finnas personal som ser de boende. Det ska också finnas ett gemensamt kök, där det ska vara möjligt att hjälpa till med matlagning och andra hushållsgöromål. Måltiderna äts tillsammans. Det ska finnas ett gemensamt vardagsrum där det ska vara möjligt att knyta nya kontakter och där man kan ägna sig åt gemensamma aktiviteter. Det ska finnas personal som hjälper till med sådant som de boende inte klarar själva. De äldre som kan och vill, kan vara delaktiga i matlagning, hushållsarbete och annat som behöver skötas i ett hem. Var och en ska kunna delta efter egen förmåga.

I dag finns det nästan inga möjligheter för äldre att få tillgång till ett boende av den typen vi beskriver ovan. Folkpartiet vill skapa förutsättningar för att byggandet av moderna ”ålderdomshem” kommer till stånd. Vi vill undanröja eventuella hinder i regelverk och annat som sätter käppar i hjulet för enskilda initiativ. Vi ska inte sticka under stol med att det kommer att vara kostsamt att bygga upp den här typen av boenden. För oss som liberaler är det självklart att det är en samhällsuppgift att stå för vård- och omsorgskostnader. Men när det gäller boenden som ger trygghet och gemenskap är det svårare att svara på vad samhället ska stå för och vad den enskilde själv ska bekosta. Samtidigt upplever vi att behoven finns här och nu.

Ett första steg på vägen är att varje kommun kartlägger hur förutsättningarna ser ut i den egna kommunen. Vilka behov och önskemål har de riktigt gamla i kommunen? Hur skulle de vilja bo om de fick välja själva? Vilka möjligheter har kommunen att tillgodose önskemålen? Och vilka möjligheter finns till samverkan med andra intressenter för att ge de äldre ökade möjligheter till trygghet och social samvaro i sitt boende?

Äldreombudsman - på de äldres sida

Äldreombudsmän med varierande uppgifter finns i dag i ett litet antal kommuner, men borde finnas i alla. Många äldre upplever att de inte vet vart de ska vända sig för att tala om ett missförhållande eller för att få svar på frågor. För den som har starka anhöriga är det inte så besvärligt. Men det är inte bara för de mest resursstarka, utan också för de svagaste som vården måste fungera väl. För den som inte har anhöriga som för deras talan behövs ett annat ombud.

Äldreombudsmannen ska vara den instans dit äldre eller deras anhöriga kan vända sig med frågor och klagomål – liksom för att få information. Detta syftar till att öka den äldres och de närståendes inflytande och till att förebygga att brister uppkommer i äldreomsorgen. Ombudsmannen ska arbeta med uppföljning och dokumenterade synpunkter och klagomål från enskilda. Äldreombudsmannen ska också vara uppmärksam på avsteg från värdighetsgarantin.

Ombudsmannen ska vara de äldres ombud och svara för deras intressen och ingenting annat. Det är viktigt att ombudsmannen inom kommunens organisation ges en stark, fristående ställning med ansvar direkt inför de förtroendevalda – och alltså inte tillhör någon förvaltning som är beställare eller utförare av äldreomsorg.

Rätt till stöd för anhöriga som vårdar sina nära

Många anhöriga vårdar sina nära. Deras insatser i äldreomsorgen är både omfattande och ovärderliga. Den utveckling som har skett under 2000-talet, där allt fler äldre med stora vård- och omsorgsbehov bor kvar i sitt eget hem, innebär trots ökade hemtjänstinsatser nästan alltid stora insatser från anhöriga. Som Socialstyrelsen konstaterar är många hemmaboende äldre beroende av att de anhöriga kan, orkar och vill hjälpa till. För den anhöriga kan det upplevas som en stor bundenhet och ibland ett orimligt stort ansvar. Vanligast är att det är makar som hjälper varandra. I de flesta av dessa fall är det en äldre kvinna som tar hand om sin ännu äldre och vårdkrävande make. Även närboende barn gör värdefulla insatser. Många står mitt i livet med eget heltidsarbete och kanske också egna barn att ta hand om.¹⁸

Under ett flertal år har kommunerna fått stimulansbidrag för att utveckla olika former av stöd för anhöriga. De mest utbredda formerna är avlösning som korttidsvård/korttidsboende, dagvård /dagverksamhet och avlösning i hemmet. Allt fler kommuner arbetar också med att utveckla stödet till anhöriga genom anhängcentraler, rekreation och ”må-bra-aktiviteter”. Många ideella organisationer spelar stor roll i detta stöd. Ändå är många anhöriga som vårdar i stort behov av ett bättre stöd. Stödet till de anhöriga är också ojämnt fördelat över landet.¹⁹

Folkpartiet och Allians för Sverige avser att ändra lagstiftningen för att stärka rätten till stöd för anhöriga som vårdar sina nära. Men det allra viktigaste är att varje kommun också ser till att stödet utformas så att det blir på villkor som passar den anhöriga, och inte för att passa den kommunala organisationen. Hjälpgivarna bör få en ökad möjlighet att själva avgöra vilka former av avlastande stöd de ska få. Den valfriheten kan förverkligas genom en kommunal ”anhörigpeng”. Med en sådan kan de anhöriga hjälpgivarna få stor valfrihet att själva avgöra

¹⁸ Socialstyrelsen (2007) *Vård och omsorg om äldre. Lägesrapporter 2006*, s 83-84

¹⁹ Regeringens budgetproposition 2007/08:1 Utgiftsområde 9

vilka insatser som passar just dem och just då. Det är viktigt att kommunen kan erbjuda olika former av stöd till anhörigvårdare.

Samverkan för en god vård och omsorg

Sjukhusvården har förändrats kraftigt under de senaste tio åren. Under 90-talet, då Ädelreformen genomfördes, nästan halverades antalet vårdplatser på sjukhusen. Antalet vårdplatser har fortsatt att minska inom alla vårdgrenar. Socialstyrelsens statistik visar att nio procent av vårdplatserna försvann mellan 2001-2005. Störst förändringar har skett inom geriatriken, där en fjärdedel av vårdplatserna hittills har försvunnit under 2000-talet. Slutenvården blir allt mer koncentrerad, vilket också påverkar vårdtiden som blivit allt kortare.²⁰ Det ställer stora krav på en fungerande samverkan mellan kommuner och landsting, eftersom mer vårdkrävande äldre tas om hand om i särskilt boende, eller i sitt eget boende.

Av Sveriges kommuners, landstings och Socialstyrelsens gemensamma arbete med öppna jämförelser i äldreomsorgen framgår att antalet äldre över 80 år som gör oplanerade besök och oplanerat läggs in på sjukhus varierar kraftigt mellan kommunerna. I genomsnitt görs 775 oplanerade besök och inläggningar per 1 000 invånare 80 år och äldre i Sverige. Antalet oplanerade besök och sjukhusinläggningar varierar dock kraftigt, mellan 255-1 755 besök eller inläggningar per tusen äldre invånare 80 år och äldre.²¹

Oplanerade besök och inläggningar innebär ofta ambulanstransport för den äldre och lång väntan på akutmottagningen. Det innebär stora påfrestningar som ofta kan leda till förvirring. Många äldre läggs in på sjukhus trots att de hade kunnat få vård i det särskilda boendet eller genom hemsjukvården. En hög andel oplanerade besök och inläggningar på sjukhus är därför en indikation på att vårdplanering, läkarmedverkan i äldrevården och samverkan mellan kommuner och landsting brister.²²

Vikten av en god samverkan mellan kommunernas äldreomsorg och landstingens sjukvård har lyfts fram under många år. Det är en viktig politisk uppgift för folkpartiet att ständigt bidra till att förbättra samverkan över huvudmannagränsen så att de äldre får den goda vård och omsorg som de har rätt till.

Rätt till en fast läkarkontakt – rätt till en egen doktor

Alla människor drabbas förr eller senare av sjukdom, men cirka fem procent av alla över 75 års ålder är multisjuka. Dessa lider av flera sjukdomar, hälsoproblem och funktionsnedsättningar samtidigt och kan antas behöva kontinuerligt stöd och samverkan mellan olika vård- och omsorgsaktörer.

Professor Gunnar Akner beskriver i sin bok om multisjuklighet hos äldre hur sjukvårdens organisation är uppbyggd för att ta hand om enstaka sjukdomar hos relativt unga människor. I detta system passar en person som vi kan kalla Elsa dåligt in. Elsa är 82 år, hon har 23 olika aktuella symtom som behandlas med elva olika behandlingsmetoder. Elsa äter nio olika läkemedel dagligen och ytterligare två vid behov. Dessa läkemedel har ordinerats av fem

---

²⁰ Socialstyrelsen (2007) *Vård och omsorg om äldre. Lägesrapporter 2006* s 51-53

²¹ Sveriges kommuner och landsting (2007) *Öppna jämförelser 2007. Äldreomsorg*

²² *ibid*

olika läkare. Hon har haft kontakt med sju olika yrkesgrupper och sammanlagt 55 olika vårdgivare.²³

Läkemedelsanvändningen har ökat kraftigt under senare år, vilket också ökar risken för biverkningar. Mellan tio och tjugo procent av de akuta inläggningarna på sjukhus bland äldre bedöms bero läkemedelsbiverkningar, inte minst på grund av läkemedel getts som inte bör ordineras till äldre eller kombineras med varandra, enligt Socialstyrelsen. Merparten har sin grund i faktorer som går att påverka som feldosering, läkemedelsinteraktioner och bristande följsamhet.²⁴

Folkpartiet har länge varit pådrivande för att alla ska ha rätt till en fast läkarkontakt, d.v.s. rätt till en egen doktor. Detta är särskilt viktigt för äldre, multisjuka människor med sammansatta vårdbehov. De behöver en egen lots i sjukvårdssystemet och någon som ser helheten i hennes livssituation. En fast läkarkontakt för alla äldre kan bidra till att komma tillrätta med den felmedicinering som i dag skapar stort lidande. Det skapar också en ökad trygghet och säkerhet i vården för den enskilde. Regeringen har tillsatt utredningen Patientens rätt i vården som bland annat ska lämna förslag till hur rätten till fast vårdkontakt ska stärkas.²⁵

Läkare i äldrevården

Allt fler vårdkrävande äldre bor i särskilt boende eller hemma i sin egen bostad. Att läkarmedverkan i äldrevården fungerar är därför av central betydelse. Till varje särskilt boende ska det finnas en läkare knuten som har ansvar för att regelbundet besöka enheten och se till att de gamla som bor där får god medicinsk vård. Detta kan vara en husläkare eller geriatriker. Många av de äldre kommer förmodligen att välja den läkare som är knuten till boendet som sin husläkare, men de ska självklart ha rätt att välja en annan.

Folkpartiet uppmuntrar också satsningar på äldrevårdsteam och försök med äldrevårdscentraler, där all kompetens rörande äldre finns samlad.

---

²³ Gunnar Akner, Liber (2004): *Multisjuklighet hos äldre. Analys, handläggning och förslag om en äldrevårdscentral*

²⁴ Socialstyrelsen (2007) *Vård och omsorg om äldre. Lägesrapporter 2006* s 56-57

²⁵ Kommittédirektiv 2007:90 *Patientens rätt i vården*

Referenser

Gunnar Akner, Liber (2004): *Multi sjuklighet hos äldre. Analys, handläggning och förslag om äldrevårdscentral*

Folkpartiet *Hela livet ska levas – Marit Paulsens syn på äldre frågor*

Kommittédirektiv 2007:25 *Värdighetsgaranti – en äldreomsorg med respekt för människovärdet*

Kommittédirektiv 2007:38 *Fritt val inom äldre- och handikappomsorgen*

Kommittédirektiv 2007:63 *Delegationen för utveckling av bostäder och boende för äldre personer*

Kommittédirektiv 2007:90 *Patientens rätt i vården*

Regeringens budgetproposition 2007/08:1 Utgiftsområde 9

Socialstyrelsen (2007) *Ej verkställda beslut och domar enligt LSS och SoL 2006*

Socialstyrelsen (2007) *Kundval inom äldreomsorgen*

Socialstyrelsen (2007) *Statistik socialtjänst 2007:3, Äldre – vård och omsorg 2006. Kommunala insatser enligt socialtjänstlagen samt hälso- och sjukvårdslagen*

Socialstyrelsen (2007) *Vård och omsorg om äldre. Lägesrapporter 2006*

Sveriges kommuner och landsting (2007) *Öppna jämförelser 2007. Äldreomsorg*

www.regeringen.se

Kommuner som den 1 oktober 2006 hade ansökt om investeringsbidrag hos Boverket för särskilt boende för äldre

Observera att tabellen nedan visar inkomna ansökningar om investeringsstöd. Många av ansökningarna har inte handlagts ännu av Boverket.

		Sökt antal lgh, nybyggnad	Sökt antal lgh, ombyggnad	Sökt antal lgh, totalt
Dalarnas län	Mora	32	0	32
Gävleborgs län	Ockelbo	61	20	81
	Gävle	80	0	80
Hallands län	Halmstad	128	0	128
	Falkenberg	60		60
	Kungsbacka	30		30
Kalmar län	Kalmar	104	0	104
	Oskarshamn	0	11	11
	Västervik	0	25	25
Kronobergs län	Växjö	54	0	54
Norrbottens län	Boden	0	54	54
	Kiruna	16	0	16
Skåne län	Båstad	8	14	22
	Lund	0	48	48
	Helsingborg	31	0	31
	Höganäs	50	0	50
	Hässleholm	30	0	30
Stockholms län	Upplands Väsby	30	12	42
	Tyresö	52	0	52
	Täby	72	0	72
	Sollentuna	0	27	27
	Stockholm	8	28	36
	Nacka	45	0	45
	Lidingö	80	0	80
	Vaxholm	0	6	6
Södermanlands län	Strängnäs	40	0	40
Uppsala län	Uppsala	80	0	80
	Enköping	18	0	18
Värmlands län	Kil	4	2	6
	Eda	0	12	12
	Hagfors	4	0	4
Västerbottens län	Storuman	6	6	12
	Umeå	32	0	32
	Skellefteå	47	0	47
Västernorrlands län	Timrå	18	0	18
	Kramfors	0	40	40
Västmanlands län	Västerås	0	46	46

		Sökt antal lgh, nybyggnad	Sökt antal lgh, om- byggnad	Sökt antal lgh, totalt
Västra Götalands län	Partille	2	14	16
	Vårgårda	0	35	35
	Götene	33	50	83
	Göteborg	0	5	5
	Falköping	46	46	92
Örebro län	Örebro	80	0	80
Östergötlands län	Åtvidaberg	8	0	8
	Valdemarsvik	24		24
	Linköping	0	3	3
	Norrköping	80	0	80
	Söderköping	16		16
Total(Län)		1 509	504	2 013

Källa Boverket